

EDWARD RUTHERFURD

PARIJS

De Fontein

HOOFDSTUK 1

1875

Parijs. Stad van liefde. Stad van dromen. Stad van pracht en praal. Stad van geleerden en heiligen. Stad van blijdschap.

Poel van ongerechtigheid.

In tweeduizend jaar had Parijs het allemaal voorbij zien komen.

Julius Caesar begreep als eerste welke mogelijkheden de plek bood waar de kleine stam der Parisii zich had gevestigd. Indertijd waren de mediterrane streken van Zuid-Gallië al generaties lang Romeinse provincies, en nadat Caesar had besloten ook de weerspannige Keltische stammen van Noord-Gallië bij zijn rijk in te lijven, had hij ze snel overwonnen.

De Romeinen hadden al gauw gezien dat dit een logische plek was voor een stad. De omstreek van Parijs lag aan de bevaarbare rivier de Seine en diende als verzamelplaats voor de landbouwproducten van de uitgestrekte vruchtbare vlakten van Noord-Gallië. Tussen de bovenloop van de rivier in het zuiden en de enorme rivier de Rhône, die naar de drukke havensteden aan de Middellandse Zee stroomde, lag goed begraanbaar terrein. In het noorden mondde de Seine uit in de zeestraat met het eiland Britannica aan de overkant. Dit was het grote rivierstelsel dat de werelden van het zuiden en het noorden met elkaar verbond. Griekse en Foenicische kooplieden hadden er al voor het ontstaan van het Romeinse Rijk gebruik van gemaakt. Het was een volmaakte plek. Het gebied rond Parijs lag in een breed, ondiep dal waar de Seine zich met een reeks sierlijke meanders doorheen slingerde. Midden in dat dal, in een fraaie oost-westbocht, verbreedde de rivier zich en lagen enkele grote zandbanken en eilanden als evenzovele reusachtige schuiten voor anker in de stroom. Op de noordoever strekten zich wijd en zijd weiden en moerassen uit, tot de rand van lage heuvelkammen waar verscheide-

ne, hier en daar met wijnranken begroeide toppen en rotspunten boven uitstaken.

Maar op de zuidoever, de linkeroever, stroomafwaarts gezien, liep het terrein bij de rivier geleidelijk op tot een lage heuvel met een platte top, die als een tafel uitzicht bood over het water. Hier bouwden de Romeinen hun stad: een groot forum en de hoofdtempel boven op de tafelberg, een amfitheater er dichtbij, een rasterwerk van straten eromheen, en een noord-zuidweg die het centrum doorsneed en over het water naar het grootste eiland leidde, dat nu een voorstad met een fraaie Jupiter-tempel was, en over een brug aan de andere kant naar de noordoever. Oorspronkelijk hadden ze de stad Lutetia genoemd. Maar hij stond ook, voornamer, bekend als de stad der Parisii.

In het donkere tijdperk na de val van het Romeinse Rijk had de Germaanse stam der Franken dit gebied veroverd, en Frankrijk was geboren. Hunnen en Noormannen op Vikingtocht waren de vruchtbare landstreek binnen gevallen, maar het eiland in de rivier, met zijn houten verdedigingswerken, was als een gehavend oud schip gespaard gebleven. In de middeleeuwen was Parijs uitgegroeid tot een grote stad, een door hoge stenen muren omsloten doolhof van gotische kerken, hoge houten huizen, gevaarlijke steegjes en stinkende kelders op de beide oevers van de Seine. De statige Notre Dame sierde het eiland. De universiteit genoot aanzien in heel Europa. Maar desondanks werd de stad door de Engelsen veroverd. En misschien was Parijs in Engelse handen gebleven als Jeanne d'Arc, de wonderbare maagd, niet was opgestaan en hen eruit had gegooid.

Het oude Parijs: stad van bonte kleuren en smalle straten, van festiviteiten en de pest.

En toen was het nieuwe Parijs ontstaan. De verandering had zich geleidelijk voltrokken. Vanaf de renaissance begonnen lichtere, klassieke ruimten in de donkere middeleeuwse massa te verschijnen. Koninklijke paleizen en imposante pleinen creëerden nieuwe pracht en praal. Brede boulevards begonnen de doolhof van vervallen oude straatjes te doorsnijden. Ambitieuze heersers schiepen perspectieven die het oude Rome waardig waren.

Parijs had een gedaanteverwisseling ondergaan om aan de grootsheid van Lodewijk XIV en de elegantie van Lodewijk XV te voldoen. In het

tijdperk van de verlichting en de nieuwe republiek van de Franse Revolutie werd een klassieke eenvoud aangemoedigd, en in de napoleontische tijd verkreeg de stad een keizerlijke grandeur.

De laatste tijd was dit veranderingsproces nog versneld door een nieuwe stadsplanoloog. Het grote netwerk van boulevards en lange, rechte straten met elegante kantoor- en appartementencomplexen van baron Haussmann was zo nauwgezet aangelegd dat de bonte warboel van de middeleeuwen in sommige wijken van Parijs amper meer zichtbaar was.

Maar toch bestond het oude Parijs nog steeds, om bijna elke straathoek, met haar herinneringen aan eeuwen geleden en levens die opnieuw werden geleid. Herinneringen zo hardnekkig als een oud, half vergeten wijsje dat opnieuw gespeeld wordt, in een andere tijd of toonaard, op een harp of draaiorgel, en nog steeds hetzelfde klinkt. Dat was de eeuwige bekoring van de stad.

Had Parijs nu vrede met zichzelf? De stad had geleden en standgehouden, rijken zien opkomen en vergaan. Chaos en dictatuur, monarchie en republiek: Parijs had ze alle beproefd. Wat was haar het best bevallen? Tja, dat was de vraag... Ondanks haar hoge leeftijd en al haar bevalligheden leek de stad dat nog steeds niet te weten.

Nog maar vier jaar geleden had ze opnieuw een verschrikkelijke crisis doorgemaakt en hadden de inwoners ratten gegeten. Eerst waren ze vernederd, toen hadden ze honger geleden. Vervolgens hadden ze zich tegen elkaar gekeerd. Het was nog maar kort geleden dat de lijken waren begraven, de stank van de dood was verwaaid in de wind en de weerklank van de vuurpelotons achter de horizon was verdwenen.

Nu, in het jaar 1875, was de stad aan het herleven. Maar vele belangrijke kwesties moesten nog worden opgelost.

De kleine jongen was pas drie. Een kind met blond haar en blauwe ogen. Sommige dingen wist hij al. Andere werden nog voor hem verborgen gehouden. En dan waren er de geheimen.

Vader Xavier liet zijn blik op hem rusten. Wat leek het kind toch veel op zijn moeder. Vader Xavier was priester, maar hij was verliefd op een vrouw, de moeder van dit kind. Hij accepteerde zijn hartstocht voor zichzelf, maar hield zijn gevoelens met een ijzeren zelfbeheersing in bedwang. Niemand zou kunnen vermoeden dat hij verliefd was.

Wat de kleine jongen betreft, met hem was God zeker iets van plan. Misschien wenste Hij zelfs dat hij zijn leven zou opofferen.

Het was een zonnige dag. In de drukbezochte tuinen van de Tuilerieën voor het Louvre hielden kindermeiden spelende kinderen in het oog en maakte vader Xavier een wandeling met de jongen. Vader Xavier: biechtvader van de familie, vriend in nood, priester. ‘Noem je namen eens?’ vroeg hij speels aan het kind.

‘Roland, D’Artagnan, Dieudonné de Cygne.’ Hij kende ze alle uit het hoofd.

‘Bravo, jongeman.’ Vader Xavier Parle-Doux was een kleine, pezige man van in de veertig. Lang geleden was hij militair geweest. Op een keer was hij van zijn paard gevallen, en sindsdien leed hij aan een stekende pijn in zijn rug, hoewel slechts een handjevol mensen dat wisten.

Maar zijn tijd als militair had nog een andere uitwerking op hem gehad. Hij had zijn plicht gedaan. Hij had mensen zien doden. Hij had nog ergere dingen gezien. En ten slotte had hij gedacht dat er iets beters moest zijn, iets heiligers, een onsterfelijke vlam van licht en liefde in de verschrikkelijke duisternis van de wereld. Die had hij gevonden in de boezem van de Heilige Kerk. En hij was ook monarchist geworden.

Hij had de familie van de jongen zijn hele leven gekend, en nu keek hij vol genegenheid maar ook mededogend op hem neer. Roland had geen broertjes of zusjes. Zijn moeder, die prachtige ziel, de vrouw met wie hij zelf graag was getrouwd als hij niet voor die andere roeping had gekozen, had een zwakke gezondheid. Misschien zou de toekomst van de familie alleen van de kleine Roland afhangen, en dat zou een zware last voor de jongen zijn.

Maar als priester wist hij dat hij de dingen in een breder perspectief moest zien. Wat zeiden de jezuiten ook alweer? ‘Geef ons een jongen onder de zeven, en hij behoort ons zijn hele leven toe.’ Wat God ook met het kind van plan was, en of dat hem gelukkig zou maken of niet, vader Xavier zou hem erheen leiden. ‘Wie was Roland?’

‘Roland was een held.’ Vragend om goedkeuring keek de kleine jongen naar hem op. ‘Mijn moeder heeft het verhaal voorgelezen. Hij was mijn voorvader,’ voegde hij er gewichtig aan toe.

De priester glimlachte. Het beroemde *Chanson de Roland* was een

aangrijpend, romantisch verhaal van duizend jaar geleden, over een vriend van keizer Karel de Grote die van zijn leger was afgesneden toen dat over de bergen trok. Het ging over Roland die tevergeefs op zijn hoorn had geblazen. Over de Saracenen die hem hadden afgeslacht en de keizer die had gerouwd om het verlies van zijn vriend. Het getuigde van verbeeldingskracht en smaak dat de familie De Cygne aanspraak maakte op deze voorouder.

‘Andere voorvaderen van je waren ridders die op kruistocht gingen.’ Vader Xavier knikte bemoedigend. ‘Maar dat is vanzelfsprekend. Je bent tenslotte van edelen bloede.’ Hij zweeg een ogenblik. ‘En wie was D’Artagnan?’

‘De beroemde musketier. Ook een voorvader van me.’

De held van *De drie musketiers* was gebaseerd op een man die echt had geleefd. In de tijd van Lodewijk XIV was een voorvader van Roland getrouwd met een edelvrouw met die achternaam – maar de priester betwijfelde sterk of de De Cygnes zich voor die verbintenis hadden geïnteresseerd voordat de naam door de roman beroemd was geworden. ‘Het bloed van de D’Artagnans stroomt door je aderen. Het waren militairen die hun koning dienden.’

‘En Dieudonné?’ vroeg het kind.

Nu moest vader Xavier voorzichtig zijn. Het kind mocht immers niets weten van de gruwelen van de guillotine die achter de laatste van zijn namen schuilgingen? ‘De naam van je grootvader is heel mooi,’ antwoordde hij. ‘Hij betekent “geschenk van God”’. Hij dacht een ogenblik na. ‘De geboorte van je grootvader was... ik zal niet zeggen een wonder, maar een teken. En onthoud één ding goed, Roland,’ vervolgde de priester. ‘Ken je het motto van je familie? Dat is heel belangrijk. *Selon la volonté de Dieu* – volgens Gods wil.’

Vader Xavier richtte zijn blik op het landschap om hen heen. In het noorden verrees de heuvel van Montmartre, waar de heilige Denis zestien eeuwen geleden door heidense Romeinen doodgemarteld was. In het zuidwesten, achter de torens van de Notre Dame, verrees de heuvel op de Linkeroever, waar de onvermoeibare heilige Geneviève, toen het oude Romeinse Rijk in verval was geraakt, God had gevraagd Attila en zijn Hunnen weg te houden van de stad, waarop haar gebeden waren verhoord.

Steeds weer, dacht de priester, had God Frankrijk in tijden van nood beschermd. Toen de moslims vanuit Afrika en Spanje waren opgetrokken en heel Europa onder de voet hadden kunnen lopen, had Hij toen niet een groot generaal, de grootvader van Karel de Grote, gestuurd om hen terug te slaan? En in de middeleeuwen, tijdens de langdurige oorlogen van de Engelsen tegen de Franse koningen, waarbij ze zelfs Parijs hadden veroverd, had de Heer Frankrijk toen niet de maagd Jeanne d'Arc geschonken om haar legers naar de overwinning te leiden?

Maar het allerbelangrijkste was dat God Frankrijk haar koninklijke familie had geschonken, waarvan de takken der Capetingers, Valois en Bourbons dit heilige land dertig generaties lang hadden geregeerd, herenigd en roemrijk gemaakt.

En al die eeuwen hadden de De Cygnes deze door God gezalfde koningen trouw gediend. Dit was het erfgoed van de kleine jongen. Mettertijd zou hij het begrijpen.

Het was tijd om naar huis te gaan. Achter hen, aan het eind van de Tuilerieën, lag de grote open ruimte van de Place de la Concorde. Daarachter strekte de magnifieke Champs-Élysées zich uit, drie kilometer lang, tot aan de Arc de Triomphe.

De kleine jongen was nog te jong om te weten welke rol de Place de la Concorde had gespeeld in zijn geschiedenis. Wat de Arc de Triomphe betreft, hoe grandioos die ook was, vader Xavier gaf niets om republikeinse monumenten.

In plaats daarvan tuurde hij opnieuw naar de heuvel van Montmartre, die plek waar ooit een heidense tempel had gestaan, waar de heilige Denis was doodgemarteld en waar zich tijdens de recente oproeren zulke verschrikkelijke taferelen hadden afgespeeld. Hoe toepasselijk dat er dit jaar nog een nieuwe tempel zou verrijzen, daar, bij de windmolens, een tempel voor het katholieke Frankrijk, waarvan de zuivere witte koepel als een duif boven de stad zou schitteren. De basiliek van de Sacré Coeur, het Heilig Hart.

Dit was de tempel waar de kleine jongen moest dienen. Want God had een reden gehad om zijn familie te redden. Schaamte moest worden overwonnen, geloof herwonnen.

‘Kun je nog een eindje lopen?’ vroeg hij. Roland knikte. Glimla-

chend nam de priester de jongen bij de hand. ‘Zullen we een liedje zingen?’ vroeg hij. ‘*Frère Jacques*, misschien?’

En zo liepen de priester en de kleine jongen, gadegeslagen door verschillende kindermeiden en het aan hen toevertrouwde kroost, hand in hand en zingend de tuinen uit.

Jules Blanchard had de Louvre-zijde van de Champs-Élysées bereikt en liep door naar de kerk La Madeleine. Hij was met recht en reden een gelukkig man. Hij had al twee zonen, beiden goede jongens. Maar hij had ook altijd nog een dochter gewild. En om acht uur die ochtend had zijn vrouw hem een meisje geschonken.

Hij had echter één probleem, waarvan de oplossing een zekere fijnzinnigheid vereiste. Daarom was hij nu, op dit moment, op weg naar een rendez-vous met een vrouw die niet zijn echtgenote was.

Jules Blanchard was een stevig gebouwde, energieke man met een solide familievermogen. In de vorige eeuw, toen de elegante rococomonarchie van Lodewijk XV geconfronteerd was met de grootse ideeën van de verlichting en de Franse Revolutie de wereld ondersteboven had gekeerd, was zijn voorvader een verkoper van boeken waarin de radicale zienswijzen uiteen werden gezet. De zoon van die boekverkooper, de grootvader van Jules, was een arts die tijdens de Revolutie de aandacht van de opkomende generaal Napoleon Bonaparte had getrokken en nooit meer achteromgekeken had. Tijdens het napoleonische keizerrijk en de herstelde monarchie van de Bourbons daarna was hij een door velen geraadpleegd geneesheer, en aan het eind van zijn leven had hij zich teruggetrokken in een fraai huis in Fontainebleau, dat nog steeds een familiebezitting was. Zijn vrouw was afkomstig uit een koopmansfamilie, en een generatie later was Jules' vader in zaken gegaan. Hij had zich gespecialiseerd in de groothandel in graan en tegen het midden van de negentiende eeuw een aanzienlijk fortuin vergaard. Jules was bij zijn vader in de zaak gaan werken en nu, op zijn vijfendertigste, stond hij op het punt die van hem over te nemen, wanneer de achtenswaardige oude heer eindelijk zou besluiten zich terug te trekken.

Aangekomen bij La Madeleine kreeg Jules zijn rendez-vous in zicht. Het Café Anglais stond op een hoek dicht bij de Opéra. In tegenstelling tot de Opéra zag het er vanbuiten tamelijk gewoontjes uit. Maar

vanbinnen bood het een heel andere aanblik en was het weelderig genoeg voor vorsten. Waar anders maakte je een lunchafspraak met Joséphine?

Joséphine Tessier was het type modieuze vrouw dat hoofdobers midden in de eetzaal lieten plaatsnemen, tenzij de dame hun zacht sprekend te kennen gaf dat ze niet wilde opvallen. Ze was duur en elegant gekleed in een japon van lichtgrijze zijde met een kanten kraag en droeg een zwierig hoedje met een veer.

Hij werd begroet door geruis van zijde en een bedwelmend parfum. Hij kuste haar hand, ging zitten en vroeg de ober champagne te brengen.

‘Heb je iets te vieren?’ vroeg de dame. ‘Heb je goed nieuws?’

‘Het is een meisje.’

‘Gefeliciteerd.’ Ze glimlachte. ‘Ik ben heel blij voor je, beste Jules. Je hebt gekregen wat je wilde.’

Hij had heel veel geluk gehad, dacht Jules, dat hij in hun jonge jaren Joséphines minnaar was geweest. Ondanks al zijn rijkdom, dacht hij, zou hij zich haar nu waarschijnlijk niet meer kunnen permitteren. Tegenwoordig liet ze zich onderhouden door een steenrijke bankier. Niettemin beschouwde hij hun relatie als de beste die een man zich kan wensen. Ze was zijn ex-minnares, vertrouweling en vriendin.

De champagne werd geserveerd. Ze brachten een dronk uit op de kleine. Daarop bestelden ze te eten en praatten over koetjes en kalfjes. Pas toen er een lichte heldere soep werd opgediend sneed hij het onderwerp aan waarover hij haar wilde spreken. ‘Er doet zich een probleem voor,’ zei hij. Joséphine wachtte af. Hij trok een mistroostig gezicht. ‘Mijn vrouw wil haar Marie noemen,’ zei hij ten slotte.

‘Marie.’ Zijn vriendin dacht na. ‘Geen slechte naam.’

‘Ik heb je altijd beloofd dat ik mijn dochter naar jou zou noemen, als ik er een kreeg.’

Verbaasd keek ze hem aan. ‘Dat is lang geleden, *chéri*. Het doet er niet meer toe.’

‘Het doet er wél toe. Ik wil haar Joséphine noemen.’

‘En als je vrouw die naam nu eens met mij in verband brengt?’

‘Ze weet niets van ons af. Dat weet ik zeker. Ik meen wat ik zeg.’ Kregelig nipte hij van zijn champagne. ‘Denk je echt dat het riskant is?’

‘Ik zal haar niets zeggen, daar kun je van op aan,’ antwoordde Joséphine. ‘Maar anderen zouden...’ Ze schudde haar hoofd. ‘Je speelt met vuur.’

‘Ik dacht tegen haar te zeggen,’ hield hij aan, ‘dat ik haar naar keizerin Joséphine wil noemen.’ De mooie vrouw van Napoleon, de liefde van zijn keizerlijke leven. Een romantische legende, tot op zekere hoogte.

‘Maar die was berucht om haar ontrouw aan de keizer,’ hield Joséphine hem voor. ‘Misschien zou dat geen goed voorbeeld voor je dochter zijn.’

‘Ik had gehoopt dat jij de oplossing zou hebben.’

‘Nee.’ Joséphine schudde haar hoofd. ‘Mijn vriend, dit is een heel slecht idee van je. Noem je dochter Marie, en maak je vrouw gelukkig. Meer heb ik er niet over te zeggen.’

De volgende gang bestond uit een andere specialiteit van het huis: plakjes kreeft in aspic. Ze spraken over oude vrienden en de opera. Pas bij het dessert, een fruitsalade, kwam Joséphine, na hem enkele ogenblikken bedachtzaam te hebben aangekeken, terug op zijn huwelijk. ‘Wil je je vrouw soms ongelukkig maken, *chéri*? Heeft ze je iets aangedaan?’

‘Nee, niets.’

‘Ben je haar ontrouw?’

‘Nee.’

‘Bevredigt ze je?’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Ik kom niets te kort.’

‘Je moet leren gelukkig te zijn, Jules.’ Ze zuchtte. ‘Je hebt alles wat je hart begeert, met inbegrip van je vrouw.’

Joséphine was niet ontdaan en evenmin verbaasd geweest toen Jules Blanchard getrouwd was. Zijn vrouw was zijn nicht van moederskant en had een grote bruidsschat meegebracht. Zoals Jules indertijd had gezegd: ‘Twee gedeelten van een familiefortuin hebben elkaar teruggevonden.’ Maar Jules fronste nog steeds zijn wenkbrauwen.

In de loop van haar leven had Joséphine Tessier een groot aantal mannen bestudeerd. Dat was haar beroep. Volgens haar waren mannen vaak ontevreden omdat hun werk hun niet beviel. Van sommigen kon je zelfs zeggen dat ze in de verkeerde tijd waren geboren: de man die van nature een geharnaste ridder was, bijvoorbeeld, en in de mo-

derne wereld opgesloten zat. Maar Jules Blanchard hoorde als geen ander thuis in het negentiende-eeuwse Frankrijk.

Nadat de Franse Revolutie de koning en de aristocratie de macht uit handen had genomen, had ze de rijken, de *haute bourgeoisie*, vrij baan gegeven. Napoleon had zijn persoonlijke versie van het Romeinse Rijk gecreëerd, met zijn triomfbogen en zoektocht naar glorie, maar hij had er ook aan gedacht de gegoede middenklasse voor zich in te nemen. En zo was het na zijn val gebleven.

Enkele conservatieven hadden herstel van het *ancien régime* gewild, maar de enige keer dat de in ere herstelde Bourbon-monarchie dat had geprobeerd, in 1830, hadden de Parijzenaars de Bourbon-koning afgezet en Lodewijk Filips, een neef van de koning die tot de koninklijke bloedlijn der Orléans behoorde, als hun grondwettelijke en uitgesproken bourgeois monarch geïnstalleerd.

Anderzijds waren er radicalen, socialisten zelfs, die het nieuwe, burgerlijke Frankrijk haatten en een tweede revolutie wilden. Maar toen ze in 1848 dachten dat hun tijd gekomen was en de straat op gingen, was daar geen socialistische staat, maar een conservatieve republiek uit voortgekomen, gevolgd door een barok burgerlijk rijk onder Napoleon III, een neef van de grote keizer, dat wederom de bankiers, beurshandelaren, onroerendgoedmagnaten en rijke kooplieden had begunstigd. Mannen zoals Jules Blanchard.

‘Wat is er, mijn vriend?’ vroeg Joséphine voorzichtig.

Jules dacht na. Hij wist dat hij een gelukkig man was. En hij waardeerde wat hij bezat. Maar het was niet genoeg. ‘Ik verveel me,’ zei hij. ‘Ik wil iets anders gaan doen.’

‘Wat dan, lieve Jules?’

‘Ik heb een plan,’ bekende hij. ‘Je zult ervan opkijken.’ Hij maakte een breed gebaar. ‘Ik wil een warenhuis,’ zei Jules. New York had warenhuizen: Macy’s deed goede zaken. Londen had Whiteleys in de voorsteden en een paar coöperaties, maar nog niets spectaculairs. Met Bon Marché en Printemps had Parijs al een voorsprong wat grootte en stijl betreft. ‘Het is de toekomst,’ verklaarde Jules. Hij begon de zaak die hij in gedachten had te beschrijven, een groot winkelpaleis waar een enorm publiek allerlei goederen zou kunnen aanschaffen. ‘Stijl, scherpe prijzen, in het hart van de stad,’ verklaarde hij met stijgende opwinding.

Joséphine keek hem gefascineerd aan. ‘Ik heb nooit geweten dat je zo gepassioneerd kon zijn,’ merkte ze op.

‘O.’

‘Ik bedoel over je ideeën.’ Ze glimlachte.

‘Ah.’

‘Wat denkt je vader ervan?’

‘Hij wil er niets van weten.’

‘Wat ga je doen?’

‘Wachten.’ Hij zuchtte. ‘Wat kan ik anders?’

‘Wil je er geen zelfstandige onderneming van maken?’

‘Dat ligt moeilijk. Hij beheert het geld. En om de familieverhoudingen nou te verstoren...’

‘Je houdt toch van je vader?’

‘Natuurlijk.’

‘Wees goed voor je vader en je vrouw, mijn lieve Jules. En oefen geduld.’

‘Dat doe ik ook.’ Hij zweeg een tijdje. Toen monterde hij op. ‘Maar ik wil mijn dochter nog steeds Joséphine noemen.’ Toen zei hij dat hij terug moest naar zijn vrouw en stond op.

Ze legde haar hand op zijn arm om hem tegen te houden. ‘Doe het niet, mijn vriend. Ook ter wille van mij. Doe het niet.’

Maar hij beloofde niets, betaalde de ober en vertrok.

Nadat hij was vertrokken bleef Joséphine peinzend zitten. Wilde hij zijn dochter echt Joséphine noemen? Of had hij zich een dwaze belofte van lang geleden herinnerd en slechts toneelgespeeld om haar zover te krijgen dat zij hem ervan zou verlossen? Ze glimlachte. Het deed er niet toe. Ook al was het laatste het geval, het was lief en slim van hem. Ze hield van slimme mannen. En ze vond het amusant dat ze zich nog steeds zat af te vragen wat hij zou doen.

De lange, broodmagere vrouw bleef staan. Naast haar stond een jongen van een jaar of negen, met kort, donker haar en wijd uiteen staande ogen. Hij zag er schrander uit.

De weduwe Le Sourd was veertig, maar leek veel ouder, of dat nu lag aan haar saaie kleren die haar los om het hoekige lijf hingen, haar lange, onverzorgde grijze haar of haar ijzige gezicht. Ze zag er neerslachtig uit, en daar had ze ook alle reden voor.

De avond tevoren had haar zoon haar, niet voor de eerste keer, een vraag gesteld. En vandaag had ze besloten dat de tijd om hem bekend te maken met de waarheid was gekomen. ‘Kom, dan gaan we de poort door,’ zei ze.

Het grote kerkhof Père Lachaise lag op de hellingen van een heuvel vierehalve kilometer ten oosten van de Tuilerieën, waar vader Xavier en de kleine Roland een uur tevoren waren vertrokken. Het was een oeroude begraafplaats, die in recenter tijden pas beroemd geworden was. Er lagen allerlei belangrijke mannen begraven, staatslieden, militairen, kunstenaars en componisten, en er kwamen vaak bezoekers om hun tomben te bewonderen. Maar de weduwe Le Sourd had haar zoon hier niet mee naartoe genomen om hem een graf te laten zien.

Eerst, direct rechts van de ingang, bleven ze staan voor het monument waaraan de begraafplaats zijn vermaardheid dankte, de hoge schrijn voor de middeleeuwse geliefden Abélard en Héloïse. Maar ze bleven er niet lang voor staan. Evenmin besteedde de weduwe aandacht aan de beroemde maarschalken van Napoleon, noch aan het nieuwere graf van de schilder Corot, en zelfs niet aan het sierlijke graf van Chopin, de componist. Want die zouden haar maar afleiden. Voordat ze haar zoon de waarheid uit de doeken deed, moest ze hem voorbereiden. ‘Jean Le Sourd was een dappere man.’

‘Dat weet ik, *maman*.’ Zijn vader was een held geweest. Elke nacht voordat hij ging slapen haalde de jongen zich alles voor de geest wat hij nog wist van de lange, vriendelijke figuur die hem verhalen had verteld en met wie hij met de bal gespeeld had. De man die altijd brood op tafel bracht, ook al heerste er hongersnood in Parijs. En als die herinneringen soms wat vervaagden, had hij altijd nog de foto van een knappe man met donker haar en wijd uiteen staande ogen, zoals die van hemzelf. Soms droomde hij van hem. Dan gingen ze samen op avontuur. Op een keer streden ze zelfs zij aan zij mee in een straatgevecht.

Enkele minuten lang liep hij naast zijn nu zwijgende moeder de helling op, tot ze vlak onder de kruin van de heuvel rechts afsloeg, een lang pad in. Toen begon ze weer te spreken. ‘Je vader had een edele ziel.’ Ze keek haar zoon aan. ‘Wat betekent dat volgens jou, Jacques, dat je edel bent?’

‘Ik denk...’ de jongen dacht na, ‘... dat je moedig bent, zoals de ridders die vochten voor hun eer.’

‘Nee,’ zei ze bars. ‘Die geharnaste ridders waren helemaal niet edel. Het waren dieven, tirannen die zich alle rijkdommen en macht die ze konden grijpen toe-eigenden. Ze noemden zichzelf edel om te zwellen van trots en te pretenderen dat hun bloed beter was dan het onze, zodat ze konden doen wat ze wilden. Aristocraten!’ Ze trok een grimas. ‘Een valse adelstand. En de ergste van hen allemaal was de koning. Het was een smerige samenzwering die eeuwenlang duurde.’

De jonge Jacques wist dat zijn moeder de Franse Revolutie bewonderde. Maar na de dood van zijn vader had ze nooit meer over dergelijke dingen gesproken, alsof die thuishoorden in een duister oord dat ze niet wilde betreden.

‘Waarom duurde het zo lang, *maman*?’

‘Omdat er een criminele macht bestond die zelfs nog groter was dan die van de koning. Weet je welke?’

‘Nee, *maman*.’

‘Dat was de Kerk, Jacques. De koning en zijn aristocraten steunden de Kerk, en de priesters droegen de mensen op hun te gehoorzamen. Dat was het maatschappelijk contract van het *ancien régime*. Eén grote leugen.’

‘Heeft de Revolutie daar geen verandering in gebracht?’

‘Het jaar 1789 was méér dan een revolutie. Het was de geboorte van de Vrijheid zelf. Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap: de nobelste ideeën die de mens kan hebben. De leden van het *ancien régime* verzetten zich ertegen, en dus werden ze tijdens de Revolutie onthoofd. Dat was absoluut noodzakelijk. Maar er is toen nog veel meer gebeurd. De Revolutie bevrijdde ons uit de boeien van de Kerk. De macht van de priesters werd gebroken. Het stond de mensen voortaan vrij het bestaan van God te loochenen, vrij te zijn van bijgeloof en de rede te volgen. Het was een grote stap voorwaarts voor de mensheid.’

‘Wat gebeurde er met de priesters, *maman*? Werden zij ook gedood?’

‘Sommigen.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Maar niet genoeg.’

‘Maar er zijn nog steeds priesters.’

‘Helaas.’

‘Dus alle mannen van de Revolutie waren atheïst?’

‘Nee. Maar de besten wel.’

‘Jij gelooft niet in God, hè *maman*?’ vroeg Jacques. Zijn moeder schudde haar hoofd. ‘En geloofde mijn vader?’ vroeg hij verder.

‘Nee.’

De jongen dacht een ogenblik na. ‘Dan zal ik dat ook niet doen,’ zei hij. Het pad boog af naar het oosten en liep dicht langs de rand van de begraafplaats. ‘Wat is er gebeurd met de Revolutie, *maman*? Waarom is die niet voortgezet?’

Opnieuw haalde zijn moeder haar schouders op. ‘Er ontstond verwarring. Napoleon kwam aan de macht. Hij was voor de helft revolutionair, en voor de helft Romeinse keizer. Hij had bijna heel Europa veroverd voordat hij werd verslagen.’

‘Was hij ook een atheïst?’

‘Wie weet. De Kerk heeft haar macht nooit teruggekregen, maar zoals de meeste heersers ontdekte Napoleon dat de priesters hem van nut konden zijn.’

‘En werden de dingen na hem weer zoals ze voordien waren?’

‘Niet echt. Alle vorsten van Europa waren doodsbang voor revolutie. Dertig jaar lang lukte het hun de krachten van de vrijheid eronder te houden. De conservatieven in Frankrijk, de oude monarchisten, de rijke bourgeois, iedereen die bang was voor verandering, zij allen steunden de conservatieve regeringen. Het volk had geen macht meer, de armen werden armer. Maar de geest van de vrijheid stierf niet. In 1848 braken er overal in Europa revoluties uit, ook hier. De dikke ouwe Lodewijk Filips, de Burgerkoning, werd zo bang dat hij in een rijtuig naar Engeland vluchtte. We werden weer een republiek. En we kozen de neef van Napoleon als onze leider.’

‘Maar hij kroonde zichzelf toch tot keizer?’

‘Hij wilde als zijn oom zijn. Na de republiek twee jaar te hebben geleid kroonde hij zichzelf tot keizer – en aangezien de zoon van de grote Napoleon was overleden, riep hij zichzelf uit tot Napoleon III.’ Ze schudde haar hoofd. ‘O, hij wist het publiek goed te bespelen. Baron Haussmann verbouwde Parijs. Er kwam een prachtig nieuw operegebouw. Wereldtentoonstellingen waar de halve wereld op afkwam. Maar voor de armen verbeterde er niets. En toen, tien jaar later, maakte hij een domme fout. Hij begon een oorlog met Duitsland. Maar hij was geen generaal en verloor.’

‘Ik weet nog dat de Duitsers naar Parijs gekomen waren.’

‘Ze verpletterden onze legers en omsingelden Parijs. Het duurde maanden. We verhongerden bijna. Je wist het niet, maar op het laatst zat er rattenvlees in de stoofpotjes die ik je te eten gaf. Je was nog maar vijf, maar gelukkig was je sterk. Toen ze ons uiteindelijk met zware artillerie bestookten konden we niets meer doen. Parijs gaf zich over.’ Ze zuchtte. ‘De Duitsers vertrokken weer naar Duitsland, maar dwongen ons de Elzas en Lotharingen af te staan, die mooie streken aan onze kant van de Rijn, met hun wijngaarden en bergen. Frankrijk was vernederd.’

‘En daarna werd mijn vader vermoord. Je hebt me altijd verteld dat hij strijdend is gestorven. Maar ik heb het nooit goed begrepen. De onderwijzers op school zeggen –’

‘Wat die zeggen doet er niet toe,’ viel zijn moeder hem in de rede. ‘Laat mij je vertellen wat er is gebeurd.’ Ze zweeg echter een paar tellen en plooidde haar gezicht tot een zweem van een tedere glimlach. ‘Weet je,’ vervolgde ze, ‘toen ik wilde trouwen, was mijn familie daar niet blij om. We waren straatarm, maar mijn vader was schoolmeester, en hij wilde dat ik met een ontwikkeld man zou trouwen. Jean Le Sourd was een arbeiderszoon en had weinig schoolonderwijs gevolgd. Hij werkte als letterzetter bij een drukkerij. Maar hij was enorm leergierig.’

‘En toen?’

‘Mijn vader besloot mijn toekomstige echtgenoot te onderwijzen, en daar had je vader niets op tegen. Hij was zelfs een heel goede leerling, en al gauw las hij alles wat los en vast zat. Ten slotte had hij denk ik meer gelezen dan alle mensen die ik ooit gekend heb. En zijn studie leidde hem tot de overtuigingen waar hij zijn leven voor heeft gegeven.’

‘Hij geloofde in de Revolutie.’

‘Je vader begreep dat zelfs de Franse Revolutie niet genoeg geweest was. Toen jij geboren werd, was hij tot de conclusie gekomen dat de enige weg vooruit bestond uit de absolute macht van het volk en het einde van privébezit. En vele andere dappere mannen dachten dat ook.’

Rechts van hen, achter een paar bomen, werd de buitenmuur van de begraafplaats zichtbaar. Ze waren bijna op hun bestemming aangekomen.

‘Vier jaar geleden,’ vervolgde ze, ‘leek de tijd rijp. Napoleon III was verslagen. De regering, ook al stelde die niet veel voor, werd uitgeoefend door de Nationale Vergadering, die naar het paleis van Versailles was gevlucht. De plaatsvervangers waren zo conservatief dat we dachten dat ze zouden besluiten een nieuwe monarchie te vestigen. De Vergadering was bang voor Parijs, begrijp je, omdat wij onze eigen milities hadden en een hoop kanonnen op de heuvel van Montmartre. Ze stuurden troepen om onze kanonnen in beslag te nemen. Maar die troepen sloten zich bij ons aan. En toen opeens gebeurde het: Parijs besloot tot zelfbestuur. Dat was de Commune.’

‘Mijn leraren hebben gezegd dat dat niet goed ging.’

‘Dat hebben ze dan gelogen. Het was een geweldige tijd, dat vroege voorjaar. Alles functioneerde. De Commune nam de bezittingen van de Kerk over. Vrouwen kregen gelijke rechten. We voerden de rode vlag van het volk. Mannen zoals je vader organiseerden hele wijken als arbeidersstaat. De Nationale Vergadering in Versailles was doods-bang.’

‘En toen viel de Vergadering Parijs aan?’

‘Tegen die tijd waren ze sterker geworden. Ze hadden troepen. De Duitsers stuurden zelfs krijgsgevangenen terug om het leger van Versailles te versterken. Het was walgelijk. We verdedigden de poorten van Parijs. We wierpen barricaden op in de straten. De armen van de stad vochten als helden. Maar uiteindelijk kregen zij de overhand op ons. De laatste week van mei, de Bloedige Week, was het ergst...’ De weduwe Le Sourd zweeg een paar tellen. Ze waren aangekomen bij de zuidoosthoek van de begraafplaats, waar het pad steiler omhoogging en naar links afboog. Rechts van het met klinkers bestrate voetpad, onder aan een helling, stond de blinde buitenmuur van de begraafplaats, met een kaal, driehoekig stukje grond ervoor. Het was een opvallend hoekje van de begraafplaats dat nooit enige waardigheid of een naam gekregen had.

‘Ten slotte,’ ging de weduwe zacht verder, ‘was alleen de arme wijk Belleville, hier vlakbij, nog in onze handen. Sommige mensen van ons hebben daar gevochten.’ Ze gebaarde naar de graftomben op de kruin van de heuvel achter hen. ‘En toen was het voorbij. De laatste honderd *communards* werden gevangengenomen. Je vader was een van hen.’

‘Bedoel je dat ze hem in de gevangenis hebben gezet?’

‘Nee. De troepen werden geleid door een officier. Hij beval de gevangenen daarheen te brengen.’ Ze wees naar de blinde muur. ‘Toen gaf hij zijn troepen bevel op een rij te gaan staan en de gevangenen dood te schieten. Zonder enige vorm van proces. Dus hier is je vader overleden en zo is het gebeurd. Nu weet je het.’

Opeens begon de lange, broodmagere weduwe Le Sourd te huilen. Haar zoon bleef naar haar staan kijken. Maar ze werd zichzelf algauw weer meester en staaarde een minuut lang ijszig naar de blinde muur waar haar huwelijk was geëindigd. ‘Laten we maar gaan,’ zei ze. En ze aanvaardden de terugtocht.

Ze hadden de ingang van de begraafplaats bijna weer in zicht toen Jacques haar in haar gedachten stoorde. ‘Wat is er gebeurd met de officier die ze heeft laten doodschieten?’ vroeg hij.

‘Niets.’

‘Hoe weet je dat? Weet je wie het was?’

‘Dat ben ik te weten gekomen, ja. Het was een aristocraat, zoals je zou verwachten. Daar zijn er nog steeds een heleboel van in het leger. De vicomte De Cygne, zo heet hij.’ Ze haalde haar schouders op. ‘Hij heeft een zoon. Hij is jonger dan jij en heet Roland.’

Jacques Le Sourd zweeg een paar tellen. ‘Dan zal ik op een dag zijn zoon vermoorden.’ Hij zei het kalm maar beslist.

Zijn moeder reageerde niet en liep nog een stap of tien door. Zou ze hem zeggen dat hij niet aan wraak mocht denken? Absoluut niet. Ze had een hartstochtelijke liefde voor haar man gekoesterd, en hartsucht kent geen genade. De rechtvaardigen doden hun vijanden. Dat is hun lot.

‘Je moet geduld oefenen, Jacques,’ antwoordde ze. ‘De juiste tijd afwachten.’

‘Ik zal wachten,’ zei de jongen. ‘Maar Roland de Cygne zal sterven.’

HOOFDSTUK 2

1883

De dag was slecht begonnen. Zijn kleine broertje Luc was verdwenen.

Thomas Gascon hield van zijn familie. Zijn oudste zuster Adèle was getrouwd en het huis uit. Zijn jongere zuster Nicole was altijd bij haar beste vriendin Yvette, met wie hij niet graag praatte. Maar Luc was bijzonder. Hij was de jongste van het gezin. De grappige kleine jongen van wie iedereen hield. Thomas was bijna tien toen hij werd geboren en was sindsdien zijn gids, raadsman en vriend geweest.

Eigenlijk was Luc de avond tevoren al niet meer thuis geweest. Maar omdat zijn vader hun had verzekerd dat de jongen bij zijn neefjes was, die nog geen anderhalve kilometer van hen vandaan woonden, had niemand zich zorgen gemaakt. Toen Thomas echter op het punt stond naar zijn werk te gaan had hij zijn moeder horen uitroepen: ‘Dus je bedoelt dat je niet zéker weet dat hij bij je zuster is?’

‘Maar natúúrlijk is hij daar.’ Dat was de stem van zijn vader, die nog op bed lag. ‘Hij is er gistermiddag heen gegaan. Waar zou hij anders zijn?’

Monsieur Gascon was een man die zich niet graag druk maakte. Hij voorzag in zijn onderhoud als waterdrager, maar was niet bepaald overijverig. ‘Hij werkt precies zo veel als nodig is,’ zei zijn vrouw over hem, ‘en geen seconde meer.’ En hij was het met haar eens, want in zijn ogen was dat de enige verstandige houding. ‘Een mens leeft niet om te werken,’ zei hij. ‘Als je niet eens meer kunt gaan zitten om een glas wijn te drinken...’ En dan maakte hij een gebaar waarmee hij de nutteloosheid van alle andere bezigheden aangaf. Niet dat hij zo veel dronk. Maar hij vond zitten belangrijk.

Nu kwam hij op blote voeten en ongeschoren de woonkamer binnen, terwijl hij zijn kleren nog aan het aantrekken was, klaar om te

bekvechten. Maar zijn vrouw snoerde hem de mond. ‘Nicole,’ beval ze, ‘ren onmiddellijk naar je tante en kijk of Luc daar is.’ Toen wendde ze zich tot haar echtgenoot en zei: ‘Ga de burens vragen of ze je zoon hebben gezien. Je moest je schamen!’ voegde ze er furieus aan toe.

‘Wat moet ik doen?’ vroeg Thomas.

‘Naar je werk gaan, natuurlijk.’

‘Maar...’ Het beviel Thomas niet dat hij moest gaan zonder te weten of zijn broertje veilig was.

‘Wil je soms te laat komen en je werk kwijtraken?’ vroeg zijn moeder boos. Toen bond ze in. ‘Je bent een beste jongen, Thomas. Maar je vader heeft waarschijnlijk goed geraden dat hij bij je tante is.’ Ze zag dat haar zoon nog steeds aarzelde, en voegde eraan toe: ‘Maak je geen zorgen. Als er problemen zijn, stuur ik Nicole om je te komen halen. Dat beloof ik je.’

En dus rende Thomas de heuvel van Montmartre af. Hoewel hij zich zorgen maakte om zijn broertje, wilde hij in geen geval zijn werk verliezen. Voordat zijn vader waterdrager was geworden, was hij een losse arbeider die voortdurend van baas wisselde. Maar zijn moeder had gewild dat Thomas een vak zou leren, en hij was ijzerwerker geworden. Thomas was iets korter dan gemiddeld. Hij was sterk en vierkant gebouwd en had oog voor het vak. Hij leerde snel, en hoewel hij nog geen twintig was, waren de oudere mannen altijd blij hem bij zich in de ploeg te hebben en hem vaardigheden bij te brengen.

Het was een mooie ochtend laat in het voorjaar. Hij droeg een hemd met een open kraag en een kort jasje. Zijn wijde broek werd opgehouden door een brede leren riem, en met zijn hoge werkschoenen klostte hij door het stoffige straatvuil. Hij hoefde maar drieënhalve kilometer te lopen.

Onder aan de heuvel van Montmartre stak Thomas de oude, rommelige Place de Clichy over en liep een lange boulevard op die langs de gesloopte douanemuur in zuidwestelijke richting leidde, met de straten van de binnenstad links en de uitdijende voorstad rond het vroegere dorp Batignolles rechts van hem.

Na een halfuur kwam hij uit bij een hek met sierlijke ijzeren spijlen, waardoor hij links van hem het groene Parc Monceau kon zien. Hij stak de boulevard over, liep nog vijftig meter noordwaarts en sloeg toen links af de Rue de Chazelles in.

Een generatie geleden was dit nog een onopvallend stadsdeel met werkplaatsen en volkstuintjes. Toen begonnen er kleine villa's van twee verdiepingen met mansardedaken te verschijnen. En sinds baron Haussmann de wijk had doorsneden met zijn grote hoofdstraten waren er dichtbij enkele lange appartementencomplexen van zes verdiepingen verrezen. Het project waaraan Thomas Gascon werkte werd uitgevoerd op Rue de Chazelles 25, aan de noordzijde van de straat. Het torende hoog boven de daken van de naburige villa's uit: een gigantisch, afgeknot beeld, voltooid tot het middenrif, gehuld in metalen draperieën en omgeven door steigers. Het was zo groot dat het van de overzijde van het Parc Monceau zichtbaar was. Dit was het Vrijheidsbeeld.

De werkplaatsen van Gaget, Gauthier et Cie besloegen een groot terrein dat tot de straat erachter reikte. Er stonden enkele grote, hoge loodsën, een metaalgieterij en een verplaatsbare hijskraan. Midden op het bedrijfsterrein stond de enorme tors van het beeld.

Eerst ging Thomas de schuur links binnen. Dit was de werkplaats waar vaklieden aan lange tafels aan de decoratieve friezen voor het hoofd en de toorts werkten. Hij hield ervan hen bezig te zien, maar eigenlijk liep hij hier binnen omdat de kale, corpulente voorman hier meestal 's ochtends vroeg te vinden was, en hij graag beleefd '*Bonjour, monsieur*' tegen hem zei om die almachtige figuur aan zijn bestaan te herinneren.

Maar vanochtend had de voorman andere dingen aan zijn hoofd. Monsieur Bartholdi was op bezoek. De ontwerper van het Vrijheidsbeeld zag eruit als op-en-top de chique kunstenaar, met zijn knappe, fijnbesneden gezicht, brede voorhoofd en slappe, tot een grote strik geknoopte stropdas. Hij had jaren aan het idee gewerkt. Oorspronkelijk had hij een soortgelijk beeld ontworpen dat bij de ingang van het Suezkanaal, de poort naar het Oosten, had moeten worden opgericht. Van dat project had hij afgezien. Maar toen had deze nieuwe, buitengewone kans zich voorgedaan. Met behulp van een enorme bijdrage uit de publieke middelen zou het Franse volk Amerika een geschenk aanbieden dat bij New York Harbor, de poort naar het Westen, zou komen te staan. Het had monsieur Bartholdi tot een van de beroemdste kunstenaars ter wereld gemaakt.

Thomas durfde hen niet te storen en liep vlug vanuit de werkplaats de loods ernaast binnen.

Bartholdi mocht dan een schitterend standbeeld hebben ontworpen, hij had nog wel een groot probleem: hoe het verduiveld in elkaar te zetten? Volgens het oorspronkelijke plan, ingediend door de grote Franse architect Viollet-le-Duc, zou het standbeeld worden opgebouwd rond een enorme stenen pilaar. Maar toen was de grote man overleden zonder verdere instructies na te laten en wist niemand wat te doen. Ten slotte had een bruggenbouwer gezegd dat hij een skelet voor het beeld kon construeren, en dus was hij aangenomen als ingenieur van het project.

De plannen van de ingenieur maakten het ook mogelijk gelijktijdig verschillende delen van het standbeeld te bouwen. Met haar rechterhand zou de Vrijheid een grote toorts opheffen, maar met haar linkerhand zou ze de tafelen der wet omklemmen, waarin de datum van de Onafhankelijkheidsverklaring zou worden uitgebeiteld. Dit was de hand waaraan Thomas en zijn ploeg werkten.

Er zouden die dag nog twee andere arbeiders met hem aan werken, beiden gebaarde, ernstige mannen van in de veertig. Ze begroetten hem beleefd en een van hen vroeg hoe zijn familie het maakte.

Het leek hem niet gepast te zeggen dat zijn kleine broertje werd vermist. Dat zou zelfs ongeluk kunnen brengen, dacht Thomas. Want als je iets zei, kon het ook gebeuren. ‘Goed,’ zei hij. Voorlopig zou hij zich concentreren op zijn werk.

De hand was enorm. Er konden wel tien mannen op de uitgestrekte palm en vingers zitten. Een uur lang werkten de drie mannen eraan zonder veel te zeggen. Ze werden niet gestoord tot de voorman zijn ochtendronde kwam doen. Hij was nog steeds in gezelschap van monsieur Bartholdi, en nu ook van een derde figuur die zich bij hen had aangesloten. Meestal hield de jongere partner van de ingenieur toezicht op de werkplaatsen, maar vandaag was de man persoonlijk op bezoek.

De ingenieur zag er heel anders uit dan de artistieke Bartholdi, die een lang, dichterlijk gezicht had; het hoofd van de ingenieur leek gesmeed in de oven van de god Vulcanus en samengedrukt in zijn bankschroef. Alles aan de man was compact en ordelijk – zijn kortgeknipte haar en baard, zijn kleding, zijn bewegingen – en tegelijk vol energie. Maar het licht in zijn ogen, die enigszins uitpuilden, deed vermoeden dat hij ook kon dromen.

Enkele minuten lang inspecteerden hij en Bartholdi de enorme hand. Ze tikten op de dunne ijzeren banden, namen hier en daar de maat. Ten slotte knikten ze goedkeurend naar de voorman en zeiden monter: 'Uitstekend gedaan, messieurs.' Ze stonden op het punt te vertrekken toen de ingenieur zich tot Thomas wendde en opmerkte: 'Jij bent hier zeker nieuw?'

'Ja, monsieur,' zei Thomas.

'Hoe heet je?'

'Thomas Gascon, monsieur.'

'Gascon, hè? Dus je voorouders kwamen uit Gascogne?'

'Dat weet ik niet, monsieur. Ik dacht het wel.'

'Gascogne.' De ingenieur dacht even na en glimlachte. 'De oude Romeinse provincie Aquitanië. Het warme zuiden. Het land van de wijn. En van de brandewijn: laat ons de Armagnac niet vergeten.'

'En van de *De drie musketiers*,' mengde Bartholdi zich in het gesprek. 'D'Artagnan was een Gascogner.'

'*Voilà*. En wat kunnen we zeggen over de aard van je streekgenoten, Gascon?' vervolgde de ingenieur luchtig. 'Staan die niet bekend om hun ridderlijkheid en eergevoel?'

'Het zouden ook opscheppers zijn,' zei de voorman, die ook een duit in het zakje wilde doen.

'Ben jij een opschepper, Gascon?' vroeg de ingenieur.

'Ik heb niets om over op te scheppen,' antwoordde Thomas bescheiden.

'Ah,' zei de ingenieur. 'Dan kan ik je misschien helpen. Waarom denk je dat we dit standbeeld juist op deze manier bouwen?'

'Ik denk,' zei Thomas, 'omdat het dan uit elkaar gehaald en over de Atlantische Oceaan vervoerd kan worden.' Hij wist dat het hele gevaarte, nadat het standbeeld hier in de Rue de Chazelles was voltooid en de koperen huid er met tijdelijke klinknagels aan vast was gemaakt, uit elkaar kon worden genomen en in New York weer in elkaar gezet.

'Dat klopt,' zei de ingenieur. 'Maar er is nog een andere reden. Het standbeeld komt in het open water van New York Harbor te staan, blootgesteld aan de wind, die het zal vangen als een zeil. Als het volkomen onbeweeglijk zou zijn, zou het onder een enorme spanning komen te staan. Door de temperatuurveranderingen zou het metaal

uitzetten en krimpen. De koperen huid zou kunnen barsten. Daarom heb ik ten eerste het binnenwerk geconstrueerd als een metalen brug, zodat het kan bewegen, juist voldoende om de spanning te verminderen. En ten tweede heb ik de koperplaten die de huid vormen zo ontworpen dat ze elk apart aan deze metalen banden kunnen worden vastgeklonken, aan deze “zadels”, zoals ijzerwerkers als jullie ze noemen. De koperplaten worden dus aan het skelet, maar niet aan elkaar bevestigd. Daardoor kan elke plaat een heel klein beetje over de plaat ernaast schuiven. Zodoende zal de huid nooit barsten. Het is niet met het blote oog waarneembaar, maar het Vrijheidsbeeld zal voortdurend bewegen. Een degelijke constructie. Begrijp je?’

Thomas knikte.

‘Mooi,’ ging de ingenieur verder. ‘Dan zal ik je nu vertellen waarom je mag opscheppen. Dankzij deze constructiemethode en de nauwgezette arbeid waarmee jullie het in elkaar hebben gezet, zal dit standbeeld van ons eeuwenlang meegaan. Talloze miljoenen zullen het zien. Het is vrijwel zeker, jonge vriend, dat dit het beroemdste bouwwerk is dat je ooit zult zien, of dat ik ooit zal bouwen. Dat is toch iets waar we trots op mogen zijn, vind je ook niet?’

‘Ja, monsieur Eiffel,’ zei Thomas.

Eiffel keek hem glimlachend aan. Bartholdi keek hem glimlachend aan. Zelfs de voorman glimlachte, en Thomas Gascon was zielsgelukkig.

Precies op dat moment zag hij zijn zuster Nicole in de deuropening staan. Ze probeerde zijn aandacht te trekken, maar durfde niet binnen te komen. Nicole was in de groeifase waarin meisjes spillebenen krijgen, en met haar bleke gezicht en grote ogen zag ze er heel kwetsbaar uit. Als hun moeder haar helemaal hierheen had gestuurd kon dat alleen betekenen dat Luc vermist werd. Of erger.

Maar dat ze nu juist op dit moment moest aankomen. Had ze maar gewacht tot de voorman en de bezoekers waren vertrokken. Hij zag haar smekende blik en probeerde haar te negeren.

De voorman ontging echter niets. Toen hij zag dat Thomas een ogenblik wegkeek draaide hij zich met een ruk om en staaarde Nicole aan. ‘Wie is dat?’

‘Mijn zuster, meneer.’ Het had geen zin te liegen.

‘Waarom komt ze je storen?’

‘Mijn broertje is vanochtend verdwenen, meneer. Ik denk dat hij... Ik weet het niet.’

De voorman reageerde nors. Hij staaarde Nicole aan en beduidde haar dichterbij te komen. ‘Nou,’ zei hij kortaf, ‘wat is er aan de hand?’

‘Mijn moeder heeft me erop uitgestuurd om Thomas te zoeken, monsieur. Mijn broertje Luc is nergens meer te vinden. Ze hebben de politie erbij gehaald.’

‘Dan hebben ze Thomas niet nodig.’ Hij gebaarde haar weg te gaan.

De mond van het kleine meisje viel open. Onwillekeurig wilde Thomas naar haar toe stappen. Toen hield hij zich in.

Hij kon het zich niet veroorloven zijn werk te verliezen. De voorman mocht dan streng zijn, hij was ook consequent. Misschien als hij hem persoonlijk had uitgelegd wat er aan de hand was... Maar nu monsieur Bartholdi en monsieur Eiffel erbij waren zou dat niet meer gaan. Hij moest de discipline handhaven.

Als Nicole nu maar zou gaan. Snel. Maar ze bleef staan. Haar gezicht betrok. Zou ze in tranen uitbarsten? Ze wendde zich om en keek hem aan. ‘Wat zal ik tegen moeder zeggen?’

Hij wilde zeggen: ‘Je moet nu gaan, Nicole,’ maar op dat moment klonk de stem van monsieur Eiffel weer.

‘Ik vind dat onze jonge vriend voor deze éne keer zijn broertje mag gaan zoeken. Maar morgenochtend, monsieur Gascon, wordt u weer hier verwacht om dit grootse werk af te maken.’ Hij wendde zich tot de voorman. ‘Vindt u ook niet?’

De voorman haalde zijn schouders op, maar knikte. ‘Ga maar,’ zei hij tegen Thomas, die hem keurig bedankt zou hebben als zijn zuster al niet de benen had genomen.

‘Waar hebben jullie gezocht?’ vroeg Thomas zodra hij thuis in de Maquis was aangekomen. De Maquis, het oerwoud, de wildernis, was de beruchte krottenwijk op de noordwestelijke flank van de heuvel van Montmartre, waar de Gascons een van de betere huizen bewoonden.

‘*Partout.*’ Overal, zei zijn moeder. ‘De politie is geweest.’ Ze haalde haar schouders op, om aan te geven dat ze geen vertrouwen in hen had. Monsieur Gascon zat in een hoek. Het schouderjuk waaraan hij de waterremmers droeg lag naast hem. Hij staaarde schuldbeuust en zwijgend naar de vloer. ‘Je moet naar je werk,’ zei zijn vrouw bedaard.

‘Ze doen maar zonder water,’ zei hij opstandig, ‘tot mijn zoon gevonden is.’ Thomas vermoedde dat zijn vader dacht dat de kleine Luc dood was.

‘Je tante heeft hem gistermiddag een ballon gegeven en hem naar huis gestuurd,’ ging zijn moeder verder tegen Thomas. ‘Maar hij is hier niet aangekomen. De kinderen van school hebben hem ook niet meer gezien. Eén jongen zei van wel, maar toen dacht hij weer van niet. Als ze iets weten, zeggen ze het niet.’

‘Ik ga hem zoeken,’ zei Thomas. ‘Welke kleur had die ballon?’

‘Blauw,’ antwoordde zijn moeder.

Buiten bleef Thomas een ogenblik staan. Zou hij zijn broertje kunnen vinden? Hij hield zichzelf voor dat hij het kon. Het leek hem niet erg zinvol de Maquis nog eens te doorzoeken. Onder aan de heuvel strekten de buitenwijken van de stad zich noordwaarts uit, tot de voorstad Saint-Denis. Maar voor zover Thomas wist ging zijn broertje daar nooit heen. Het kosteloze schooltje waar zijn moeder hem naartoe stuurde en de meeste plekken die Luc kende lagen op de heuvel. Thomas begon te klimmen.

De Moulin de la Galette stond op de heuvelkam juist boven de Maquis. Een ondernemende familie die ook nog een andere windmolen bezat, had de Galette in eigendom, en er een guinguette met een kleine dansvloer in gevestigd. Mensen kwamen er uit de stad naartoe om van de goedkope drank en landelijke bekoring te genieten, en ook Luc hing er vaak rond. Hij zong liedjes voor de klanten en kreeg dan fooien van hen.

De barman was de vloer aan het vegen. ‘De politie is al geweest,’ zei hij. ‘Luc is hier gisteravond niet geweest.’

‘Het kan zijn dat hij een blauwe ballon bij zich had.’

‘Ik heb geen ballon gezien.’

Thomas liep nog een paar straten door. Hier en daar bleef hij staan om voorbijgangers te vragen of ze de dag tevoren een jongen met een blauwe ballon hadden gezien. Hij vond het lastig om de moed niet te verliezen, maar hield vol. Na een halfuur te hebben rondgedwaald, kwam hij uit bij het met een hoge houten schutting omheinde terrein met uitzicht over de stad, waar de reusachtige basiliek van de Sacré Coeur in aanbouw was.

Thomas was zeven toen de Duitsers de stad hadden belegerd. Hij herinnerde zich de grote kanonnen op de heuvel, de gevechten die erom geleverd waren en de verschrikkelijke fusilleringen van *communards* toen de regeringstroepen uit Versailles waren gekomen. Zijn vader was zo voorzichtig geweest om niet bij de strijd betrokken te raken – of misschien was hij daar gewoon te lui voor – maar zoals de meeste arbeiders was hij niet dol op dit reusachtige, triomfantelijke monument voor de katholieke orde dat de conservatieve nieuwe republiek op de heuvel boven de stad liet bouwen. Thomas was er echter door gefascineerd: niet door de betekenis van de kerk, maar door de manier waarop het kolossale bouwwerk werd opgetrokken.

Starend naar de gewijde plek op de heuvel van Montmartre werd Thomas bekropen door een gevoel van vrees. Hij ging elke week naar de bouwplaats kijken. Een paar keer had een vriendelijke arbeider hem de spelonkachtige uitgravingen en het reusachtige metselwerk van dichtbij laten zien. Ook al was het werk aan de kerk zelf nu begonnen, de bouwplaats was nog steeds een modderpoel vol gaten en geulen. Toen hij naar de planken van de hoge omheining stond te kijken, werd hij door een verschrikkelijke gedachte overvallen: wat te beginnen als het lichaam van zijn arme kleine broertje ergens op de bouwplaats was gedumpt? Het zou dagen kunnen duren voordat het werd ontdekt, als het al niet onder de grond terechtgekomen was. Of als het naar de doolhof van gangen en schachten eronder was gesleept? Er waren wegen in dat labyrint, maar als je er eenmaal binnen was, raakte je gemakkelijk verdwaald. Was Luc daar ergens beneden, in de duistere, geheime holten onder de heuvel?

Nee, dacht hij, nee. Zo mocht hij niet denken. Luc leefde nog. Hij wachtte alleen tot hij zou worden gevonden. Hij moest gewoon heel diep nadenken. Waar kon hij zijn?

Hij liep naar de hoek van de straat onder de bouwplaats en bleef staan. Hij probeerde te bidden. Maar God en Zijn engelen zwegen.

En dus liep hij na een tijdje de straat in die westwaarts langs de heuvel voerde. Er stonden wat huizen, van het betere soort, met tuintjes. De smalle straat begon te dalen. Rechts van hem verrees een steile, met struiken begroeide aardwal waarop een tuinmuur was gebouwd.

‘Pssst, Thomas.’ Boven hem klonk gefluister. Hij bleef staan. Zijn

hart sprong op. Hij keek omhoog naar de struiken, maar zag niemand. ‘Ben je alleen? Is er iemand in de straat?’ Dat was Lucs stem.

‘Niemand,’ zei Thomas.

‘Dan kom ik naar beneden.’ Een paar ogenblikken later stond Luc naast hem.

Ze hadden allebei dezelfde zachte bruine ogen. Maar in tegenstelling tot Thomas Gascon, die stevig en gedrongen was gebouwd, was zijn negenjarige broertje Luc een tengere, kleine jongen. De jonge arbeider had een gebruind gezicht met compacte, rechte trekken en zijn kortgeknipte bruine haar vertoonde al de eerste, nog nauwelijks zichtbare tekenen dat het dunner begon te worden. Zijn jongere broer had een blankere huid, lang, donker haar en een adelaarsneus. Hij leek op een Italiaanse jongen, met trekken die hij van zijn vaders moeder had geërfd, die vanuit Toulon naar Parijs was gekomen. Hij was overdekt met vuil en zijn haar zat in de war, maar afgezien daarvan zag hij er niet slecht uit. ‘Ik heb honger,’ zei hij. Hij had zich de hele nacht in de struiken verscholen. ‘Ik wilde wachten tot vanavond en dan de heuvel af lopen, zodat ik jou zou tegenkomen op de terugweg van je werk,’ verklaarde hij.

‘Waarom ben je niet naar huis gegaan? Moeder en vader zijn doodongerust.’

Luc schudde zijn hoofd. ‘Ze zeiden dat ze me zouden opwachten en vermoorden.’

‘Wie?’

‘De jongens van Dalou.’

‘O.’ Dit was een serieuze zaak. Er waren verschillende jeugdbendes in de Maquis, maar die van de Dalous was het gevaarlijkst. Als zij Luc hadden gezegd dat ze hem zouden vermoorden kon hij verwachten dat ze hem ernstig zouden mishandelen. En ze waren heel goed in staat om de hele nacht op te blijven om hem op te wachten. ‘Wat heb je hun misdaan?’ vroeg Thomas.

‘Tante Lilly had me een ballon gegeven. Toen kwam ik hen op straat tegen, en Antoine Dalou zei dat hij hem wilde hebben. Maar ik zei nee. Toen sloeg Jean Dalou me neer en pakte hem af.’

‘En toen?’

‘Dat vond ik niet leuk. Ik begon te huilen.’

‘En toen?’

‘Toen ze wegliepen gooide ik een gebroken fles naar de ballon, en hij klapte.’

‘Waarom deed je dat?’

‘Dan zouden zij hem ook niet hebben.’

Thomas schudde zijn hoofd. ‘Dat was dom van je.’

‘Toen kwamen ze achter me aan. Antoine Dalou raapte een paar grote stenen op om naar me te gooien, en ik rende weg. Met één ervan raakte hij mijn rug. Ik ontsnapte, maar ze gaven niet op. Jean Dalou schreeuwde dat ze me zouden vermoorden en dat ik nooit meer levend thuis zou komen. Dus ik bleef buiten. Maar jou zullen ze niets doen. Voor jou zijn ze bang.’

‘Ik zal je naar huis brengen,’ zei Thomas. ‘Maar wat doen we dan?’

‘Ik weet het niet. Kan ik niet in Amerika gaan wonen?’

‘Nee.’ Thomas nam hem bij de hand. ‘Kom mee, we gaan.’

Zodra Luc veilig thuis was, ging Thomas er weer op uit. Het duurde niet lang voordat hij de jongens van Dalou gevonden had. Ze hingen rond bij hun schuur aan het andere eind van de Maquis. De meeste leden van de kleine bende leken er te zijn: Antoine, van dezelfde leeftijd als Luc, met zijn smalle frettengezicht, Jean Dalou, iets knapper, een paar jaar ouder en de leider van de bende, Guy van de familie Noir, een neef van hen, een treurig uitziende jongen die gemeen kon bijten, en nog twee, drie anderen. Thomas viel met de deur in huis. ‘Mijn broertje had die ballon niet moeten laten klappen,’ zei hij tegen Jean Dalou. ‘Maar van jullie was het niet erg aardig om hem af te pakken.’

Niemand zei iets terug.

‘Hoe dan ook,’ ging Thomas verder, ‘gebeurd is gebeurd. Maar laat mijn broertje voortaan met rust, of ik word boos op jullie.’

Jean Dalou gaf geen antwoord. Toen zei Antoine Dalou: ‘Ik heb de gebroken fles die hij heeft gegooid bewaard. Die krijgt hij terug in zijn gezicht.’

Instinctief maakte Thomas een beweging naar hem toe. Terwijl hij dat deed, riep Jean Dalou: ‘Bertrand!’ Een ogenblik later barstte de deur van de schuur open en kwam er een jongeman naar buiten stormen. Thomas vloekte in stilte. Hij had geen rekening met Jeans oudere broer gehouden.

Bertrand Dalou was van ongeveer dezelfde leeftijd als Thomas. Hij

werkte soms in de bouw. Hij had een grote, ruige bos bruin haar dat zowel vettig als stoffig was, omdat hij het zelden waste. Hij keek Thomas woest aan, terwijl Jean Dalou riep: 'Zijn broertje heeft een gebroken fles naar Antoine gegooid, en nu wil hij Antoine in elkaar slaan.'

'Leugenaar!' riep Thomas. 'Mijn broertje heeft de hele nacht buiten rondgezworven, en de politie heeft naar hem gezocht omdat deze jongens hadden gezegd dat ze hem zouden vermoorden. Ik ben hierheen gekomen om te zeggen dat ze hem met rust moeten laten. Willen jullie in plaats daarvan de politie op jullie dak?'

Bertrand Dalou spooog op de grond. Wat de waarheid was deed er niet meer toe, en dat wisten ze beiden. Hun eer stond op het spel. En in de Maquis was er maar één manier om dat op te lossen. Hij begon om Thomas heen te cirkelen, en Thomas deed hetzelfde met hem.

Thomas had het nog nooit met Bertrand aan de stok gehad, maar omdat hij een Dalou was, zou hij zo gemeen mogelijk vechten. De vraag was: hoe gemeen was dat?

Zijn eerste aanval was niet erg subtiel. Hij sprong op hem af alsof hij hem in het nauw wilde drijven, haalde naar Thomas' gezicht uit met zijn vuist om hem te dwingen zijn hoofd terug te trekken en trapt fel naar zijn kruis. Thomas blokkeerde de schop echter niet met zijn been, maar sprong achteruit, greep Bertrands uitschietende been en wong het omhoog, zodat hij op de grond smakte. Maar Dalou was snel. Thomas kon hem maar één trap geven, en toen stond hij alweer.

Een ogenblik later grepen ze elkaar vast. Bertrand probeerde hem omver te gooien, maar Thomas wist zich staande te houden en gaf hem een stomp op zijn maag die hard genoeg aankwam, zodat hij Bertrand bij de keel kon grijpen. Hij kneep. Maar hij lette niet goed genoeg op, en Dalou gaf hem zo'n harde stomp op zijn oog dat hij hem los moest laten.

Opnieuw cirkelden ze om elkaar heen. Thomas voelde dat zijn oog kloppend pijn begon te doen. Het zou niet lang duren voordat het dichtzat. Het gevecht kon maar beter snel afgelopen zijn.

Dalous volgende aanval was uitgekookter. Hij boog zijn hoofd met de slordige bos haar omlaag en stormde opnieuw op Thomas af, alsof hij hem in het middenrif wilde rammen en omvergooien. Pas op het laatste moment zag Thomas de hand omhoogkomen en twee priemende vingers naar zijn oog schieten om hem te verblinden. Bliksem-

snel hief hij zijn vuist voor zijn gezicht, zodat Bertrands vingers op zijn knokkels stuitten.

Thomas zag zijn tegenstander terugdeinzen en vroeg zich af wat er nu zou gebeuren. Hij hoefde niet lang te wachten. Plotseling stak Bertrand zijn hand in zijn zak. Thomas zag de hand weer tevoorschijn komen en wist wat dat betekende. Als hij wilde dat de situatie niet heel erg dreigend zou worden, had hij één seconde en mocht hij niet misen. De hand kwam uit de zak. Het scheermes klapte open.

Hij trapte, snel, goddank. Dalous hand schoot met een ruk omhoog en het scheermes vloog de lucht in. Dalou slaakte een kreet van pijn en keek omhoog om te zien waar het zou neerkomen. Dat was zijn fout.

Dit was het moment om het gevecht te beëindigen. Nog één trap. Een harde. Bliksemsnel en terwijl hij zich perfect in evenwicht hield schopte Thomas. Zijn zware werkschoen trof Bertrands kruis zo hard dat de oudste Dalou vierkant van de grond werd gelicht en als een lappenpop in de lucht leek te blijven hangen voordat hij tegen de grond smakte.

Thomas cirkelde om hem heen en hield zijn blik op hem gericht, klaar om opnieuw aan te vallen, maar dat hoefde niet. Bertrand Dalou bleef liggen.

De ruzie was beslecht. De orde, of wat daar in de Maquis voor doorging, was hersteld. De Dalou-bende zou zijn broertje niet meer lastigvallen.

Die avond was het een vrolijke boel bij de familie Gascon. Toen Thomas eerder die dag teruggekomen was, had zijn moeder zich zorgen gemaakt over zijn oog, dat snel blauw begon te worden, maar zijn vader had het begrepen. 'Is het geregeld?' had hij gevraagd, en nadat Thomas had geknikt had zijn vader niets meer gezegd. Toen had zijn moeder aangekondigd dat ze die avond een feestmaal zou bereiden en was ze met Nicole naar de markt gegaan. Luc had een paar uur geslapen.

Aan het eind van de middag hing de heerlijke geur van een ragout in huis en lang voordat de zon onderging zaten ze met zijn allen aan het feestmaal. Luc had zijn angstige avontuur verwerkt en gaf een imitatie van Antoine Dalou ten beste waar ze zich allemaal tranen om lachten. Thomas vertelde over zijn ontmoeting met monsieur Eiffel en

wat die had gezegd over het Vrijheidsbeeld. En toen mengde Luc zich plotseling weer in het gesprek. 'Ik wil in Amerika gaan wonen.'

Zijn aankondiging stuitte op bezwaren. 'Wil je ons dan allemaal achterlaten?' vroeg zijn moeder.

'Ik wil dat jullie ook meegaan,' zei Luc. Maar niemand voelde ervoor.

'Amerika is een mooi land, ongetwijfeld,' zei monsieur Gascon opgetogen. 'Ze hebben er alles. Grote steden, maar niet zoals Parijs, natuurlijk. Maar wel grote meren en bergen en prairies zo ver je kunt kijken. Als je eigen land niet zo goed is, als je Engelsman, Duitser of Italiaan bent, en je niet rijk bent... *alors...* dan is het waarschijnlijk beter in Amerika. Maar in Frankrijk hebben we ook alles. We hebben gebergten, zoals de Alpen en de Pyreneeën, we hebben brede rivieren, zoals de Seine en de Rhône, we hebben uitgestrekte landbouwgronden en bossen. We hebben steden en kathedralen en Romeinse ruïnes in het zuiden. We hebben allerlei klimaten. We hebben de prachtigste wijnen ter wereld. En driehonderd soorten kaas. Wat wil je nog meer?'

'We hebben geen woestijnen, papa,' zei Nicole.

'*Mais oui*, kleintje. Die hebben we wel.' Monsieur Gascon zette een hoge borst op, alsof hij dat wapenfeit op zijn eigen conto kon schrijven. 'Toen ik zo oud was als jij, is Frankrijk opgetrokken naar Afrika en heeft het Algerije veroverd. Daar hebben we alle woestijnen die we willen.'

Thomas lachte. 'Dat is zo.'

'Maar in Amerika vechten de mensen niet met elkaar,' zei Luc, ontstemd.

'Wat zeg je me nou?' riep zijn vader uit. 'In Amerika vechten ze juist altijd. Eerst tegen de Engelsen. Toen tegen de indianen. Toen tegen elkaar. Ze zijn erger dan wij.'

'Blijf jij nou maar hier en wees dankbaar,' zei zijn moeder teder.

'Zolang Thomas me beschermt,' zei Luc.

'Ah,' zei monsieur Gascon, met een trotse blik op zijn oudste zoon. 'Laten we daar allemaal op drinken.' En ze voegden de daad bij het woord.

Nadat Thomas de volgende ochtend was opgestaan stapte hij naar zijn broertje toe. 'Weet je,' zei hij, 'je bent heel grappig. Je moet zorgen dat

je dat blijft. Laat de mensen lachen. Dan zullen zelfs de jongens van Dalou je graag mogen.'

Toen hij op zijn werk aankwam, was de voorman op zoek naar hem. 'Heb je je broer gevonden?'

'*Oui, monsieur.*'

Een ogenblik staaarde de voorman naar zijn oog. 'Kun je genoeg zien om te werken?'

'*Oui, monsieur.*'

De voorman knikte. Aan volk dat uit de Maquis kwam stelde je geen vragen.

En dus bracht Thomas de dag rustig werkend door. Monsieur Eiffel kwam niet op bezoek.

Die zaterdagochtend stond tante Éloïse op de grote open ruimte die de Parvis werd genoemd, voor de Notre Dame. Ze keek naar de drie kinderen Blanchard die naast elkaar voor haar stonden en vond dat haar broer Jules en zijn vrouw het niet slecht hadden gedaan.

Gérard van zestien, de oudste, was een stevige, vastberaden knaap, met een vierkant, hard gezicht, die op een dag ongetwijfeld vennoot van zijn vader zou worden. Maar eerlijk gezegd gaf ze de voorkeur aan Marc, zijn jongere broer. Hij zou even lang en knap als zijn vader worden, maar had een slankere lichaamsbouw, en omdat hij een intellectueel aangelegde en verbeeldingsrijke jongen was, voelde ze zich meer met hem verwant. Op school werkte hij wat slordig en hij was geneigd tot dagdromen, maar toen Jules zijn bezorgdheid daarover had geuit, had ze tegen hem gezegd: 'Je hoeft je geen zorgen over hem te maken. Jongens van dertien zijn wel vaker een beetje dromerig. En wie weet doet hij op een dag iets in de kunst of de literatuur waardoor hij onze familienaam beroemd zal maken.'

En dan de kleine Marie. Op haar achtste, dacht tante Éloïse, was er nog niet veel over haar karakter te zeggen. Maar ze was in ieder geval lief en vriendelijk. En hoe kon je niet van die blauwe ogen houden, van die bos goudkleurige krullen en die bekoorlijke molligheid, waar op een dag best eens een vrouw met een prachtig figuur uit zou kunnen voortspruiten?

Maar toch, meende tante Éloïse, had ze bij een van de drie kinderen een karakterfout ontdekt. Niet echt ernstig, maar zorgwekkend ge-

noeg. Ze hield dat echter voor zichzelf. Ook al had ze het goed gezien, misschien kon ze nog corrigerend optreden. En bovendien, dacht ze, niemand was volmaakt.

Ondertussen beschouwde ze het als haar taak in de familie om ze zo veel mogelijk beschaving bij te brengen. Daarom had ze hen deze ochtend, waarop ze het Île de la Cité bezochten, eerst meegenomen naar de wonderschone Sainte-Chapelle.

Marc hield van zijn lange, elegante tante met haar diepgaande kennis. Ze hadden in de hoge, beschilderde kapel gestaan, badend in het warme licht dat door de grote ramen scheen, opgekeken naar de hoge gotische gewelven met hun blauwe en gulden tinten, en de schoonheid van de kapel had hem ontroerd.

‘Het lijkt net een kist vol juwelen, nietwaar?’ zei tante Éloïse zacht. ‘Dat komt doordat de keizer van Byzantium, die in geldnood zat toen koning Lodewijk IX, of Lodewijk de Heilige, zeshonderd jaar geleden op kruistocht was, hem de belangrijkste relikwieën van de christelijke wereld heeft verkocht, waaronder een stukje van het Kruis en de kroon van de apostel Thomas. Maar tijdens de Revolutie is deze prachtige kapel helaas compleet verwoest. De revolutionairen, die niet allemaal gelovig waren, haalden de boel leeg... De Sainte-Chapelle werd volkomen verwoest. De Revolutie had ook veel goede dingen, maar daar hoorde de verwoesting van deze kapel niet bij.’ Ze had zich naar Marc gewend en haar vinger opgestoken. ‘Daarom, Marc, is het belangrijk dat er, vooral in tijden van oorlog en maatschappelijke onrust, beschaafde, humane mensen zijn om ons erfgoed te beschermen.’

Waarom richtte ze die opmerkingen toch altijd tot hem, en niet tot zijn broer? Hij had gezien dat Gérard zijn ogen verveeld ten hemel sloeg. Maar zijn broer was niet echt verveeld, dacht Marc. Hij was jaloers omdat tante Éloïse zo duidelijk liet blijken dat ze Marc hoger had zitten dan hem.

Tante Éloïse was op dreef. ‘Gelukkig zijn mooie dingen niet zo gemakkelijk te verwoesten, tenminste, niet in Frankrijk. Viollet-le-Duc, de architect, heeft de Sainte-Chapelle in haar vroegere glorie hersteld, zoals we nu kunnen zien. Het is prachtig, wonderbaarlijk haast.’ Ze keek opnieuw goedkeurend naar Marc. ‘Dus je ziet, beste Marc, dat we nooit mogen opgeven, hoe slecht de dingen er ook voor lijken te

staan. Zolang er kunstenaars en architecten zijn, en mecenasen – dat zou jij later allemaal kunnen zijn – kunnen er zelfs wonderen verricht worden.’

En nu stonden ze voor de machtige torens van de Notre Dame. Ernaast stond een reusachtig ruitersstandbeeld van keizer Karel de Grote. Tante Éloïse beseftte dat ze in de Sainte-Chapelle niet genoeg aandacht aan Gérard had besteed en merkte op dat de middeleeuwse gebouwen van het oude Parijs niet lang voor zijn geboorte met de grond gelijk waren gemaakt. ‘Tot die tijd, Gérard, was de Notre Dame omringd door huizen met puntgevels en donkere steegjes, net als in *De klokkenluider van de Notre Dame*,’ voegde ze er welwillend aan toe.

‘Ik ben blij dat ze gesloopt zijn,’ zei hij nors.

Tante Éloïse dacht na. Had ze iets uitdagends in zijn stem gehoord? Dacht hij soms van haar dat ze verliefd was op al die schilderachtige herinneringen aan de middeleeuwen? Wilde hij haar soms laten weten dat hij haar fijngevoeligheid met alle genoegens zou verpletteren, zoals baron Haussmann met zijn slopersploegen het oude Parijs?

‘Ik ben het helemaal met je eens, Gérard,’ zei ze met een charmante glimlach. ‘Allereerst was het pleintje voor de kathedraal heel klein, en het stond vol schandelijke marktkramen. En ten tweede, toen die oude huizen werden gesloopt, stonden ze weg te rotten, en de mensen die erin woonden leefden als ratten. Maar nu,’ zei ze, met een gebaar naar de Parvis, ‘kunnen we van deze magnifieke ruimte genieten.’

En daarmee leek ze hem het zwijgen te hebben opgelegd. Het was tijd om aandacht aan de kleine Marie te besteden. Maar toen ze haar blik op het kleine meisje richtte, merkte tante Éloïse op dat ze er ongelukkig uitzag. ‘Is er iets, *chérie*?’ vroeg ze.

‘Nee, tante Éloïse,’ zei Marie.

Vlak na het ontbijt was er iets verschrikkelijks gebeurd. Marie vond dat het haar eigen schuld was, want ze was zo dom geweest haar dagboek op de tafel in haar slaapkamer te laten liggen. Normaal bewaarde ze het achter slot en grendel in een la. Maar had Gérard daarom haar kamer binnen mogen komen toen zij er niet was en mogen lezen wat erin stond?

Zelfs dat zou nog niet zo erg zijn geweest als ze er niet zojuist een

geheim aan had toevertrouwd waarvan ze nooit zou willen dat iemand het te weten kwam: ze was verliefd. Op een schoolvriend van Marc.

‘Zo, zusje,’ zei Gérard hardvochtig, ‘ik zie dat je geheimen in je leven hebt.’

‘Daar heb jij niks mee te maken,’ zei ze huilend, en ze werd vuurrood van verlegenheid.

Hij gaf haar het dagboek minachtend terug. ‘We hebben allemaal geheimen. Maar die van jou zijn niet zo interessant. Misschien dat hier iets beters in te lezen valt als je wat ouder bent.’

‘Je mag het tegen niemand zeggen,’ jammerde ze.

‘Aan wie zou ik het moeten zeggen?’ had hij koeltjes gevraagd. ‘Wie zou het interesseren?’

‘Eruit! Ik haat je!’ Een uur later, toen tante Éloïse hen was komen halen, was ze nog maar juist gestopt met huilen van woede en gekrenktheid.

Tante Éloïse probeerde iets te bedenken wat Marie zou kunnen interesseren. Er kwam één verhaal bij haar op, niet echt geschikt voor een welopgevoed meisje van acht, maar met een kleine wijziging...

‘Er is een prachtig verhaal, Marie, een echte liefdesgeschiedenis die hoort bij deze plek. Ken je het verhaal van Abélard en Héloïse?’ Marie schudde haar hoofd. ‘Goed dan.’ Tante Éloïse keek de beide jongens streng aan. ‘Ik zal het verhaal vertellen, Gérard en Marc, maar jullie onderbreken me niet en voegen er niets aan toe. Begrepen?’ Ze wendde zich weer tot Marie.

‘Lang geleden, Marie,’ stak ze van wal, ‘in de middeleeuwen, kort voordat de Notre Dame gebouwd werd, stond hier een grote oude kerk die lang zo mooi niet was. En er stond hier nóg een heel belangrijk gebouw. Weet iemand welk?’

‘De universiteit,’ zei Marc.

‘Precies. Voordat de Universiteit van Parijs, die toen eigenlijk een school voor priesters was, naar de Linkeroever verhuisde, naar het stadsdeel dat we nu de Sorbonne noemen, was ze gevestigd in enkele huizen hier op het Île de la Cité, in de buurt van de oude kathedraal. Aan die universiteit was een filosoof verbonden die Abélard heette, een man die zo briljant college gaf dat studenten uit heel Europa kwamen om hem te horen spreken.’

‘Hoe oud was hij?’ vroeg Marie.

‘Niet oud.’ Tante Éloïse glimlachte. ‘Hij woonde op kamers in het huis van een belangrijke priester die Fulbert heette. En Fulberts jonge nicht Héloïse woonde daar ook.’

‘Was ze knap?’ wilde Marie weten.

‘Ongetwijfeld. Maar belangrijker was dat Héloïse een bijzonder, intelligent meisje was. Ze kon Latijn, Grieks en zelfs Hebreeuws lezen. Ze kreeg les van Abélard. En het hoeft ons niet te verbazen dat deze twee buitengewone mensen verliefd op elkaar werden. Ze trouwden in het geheim en kregen een zoon, die ze Astrolabus noemden.’

‘Astrolabus?’

‘Een instrument om de stand van de sterren mee weer te geven. Ik geef toe dat het een wat vreemde naam is, maar het toont aan dat ze een zuivere, kosmische liefde voor elkaar koesterden. Héloïses oom Fulbert werd echter erg boos, strafte Abélard en scheidde hen van elkaar. Abélard verliet de stad, maar bleef een beroemd filosoof. Héloïse werd non, en uiteindelijk een beroemd abdis. En zij en Abélard schreven elkaar bijzondere brieven. Ze was een van de opmerkelijkste vrouwen van haar tijd.’

‘Waren ze toen nog steeds verliefd?’ vroeg Marie.

‘Na verloop van tijd werd Abélard nogal koeltjes. Mannen zijn niet altijd even vriendelijk.’

‘Nee, dat is zo,’ zei het kind woedend, met een snelle blik op Gérard.

‘Maar de geliefden werden samen begraven en liggen op Père Lachaise.’

‘Ben jij genoemd naar Héloïse? Ben je net als zij?’

‘Nee, ik ben genoemd naar mijn grootmoeder Éloïse.’ Tante Éloïse glimlachte. ‘En ik heb een heel ander leven geleid. Maar het is een beroemd verhaal, dat ons laat zien dat we niet altijd gelukkig kunnen zijn, maar toch een in alle opzichten rijk leven kunnen leiden.’

Marc had zijn tante aandachtig gadeslagen. De veranderingen die ze in het verhaal had aangebracht hadden hem geamuseerd. Fulbert had Abélard veel gruwelijker gestraft: hij had een stel schurken ingehuurd om de grote filosoof te castreren. Maar zulke dingen waren niet geschikt voor de oren van de kleine Marie.

Hij wist ook dat tante Éloïse nog iets had gezegd wat niet helemaal

waar was. Een jaar geleden had zijn vader tegen hem gezegd: 'Je tante wilde trouwen met een man die nu een heel beroemde schrijver is, maar helaas met een andere vrouw in zee ging. Zeg niet tegen haar dat ik je dat verteld heb. Ze kreeg nog meer aanzoeken, maar er was nooit een man bij die ze interessant genoeg vond.' Zijn vader had zijn schouders opgehaald. 'Ze is een aantrekkelijke vrouw, maar te onafhankelijk.'

Marc wist dat zijn tante bevriend was met schrijvers en kunstenaars. Toen op school was gebleken dat hij tekentalent had, wilde hij altijd van haar horen wat ze van zijn werk vond. Hij kon zich tante Éloïse moeiteloos voorstellen als abdis in de middeleeuwen, of als een van die achttiende-eeuwse vrouwen die salons hielden waar de grote mannen van de verlichting bijeenkwamen. Had ze minnaars gehad? Zo ja, dan had niemand van de respectabele familie Blanchard daar ooit met een woord over gerept.

Het was niet ver lopen naar de Petit Pont, waar ze over het water naar de Linkeroever starden. Tante Éloïse probeerde Gérard weer bij het gesprek te betrekken. 'Het Île de la Cité lijkt net een boot in de rivier, vind je ook niet?'

'Dat zal wel.'

'Je weet, Gérard, dat Parijs op het stadswapen als een schip staat afgebeeld. Weet je nog wat het motto van de stad in het Latijn is? *Surgit nec mergitur*: hoe zwaar ook de storm, het schip vaart door. Het zinkt nooit. Dat klopt precies met het verhaal van Parijs.'

Gérard haalde zijn schouders op. De meeste Parijzenaars waren trots op hun stad en haar schatten, die mensen uit de hele wereld kwamen bezichtigen. Maar eerlijk gezegd interesseerden ze hem niet. Hij wist dat tante Éloïse en Marc hem dat verweten. Ongetwijfeld zou de kleine Marie zich op een dag bij hen aansluiten. Nou, ze deden maar. Hij wist tenminste wat hij in het leven wilde. Hij zou het familiebedrijf gaan leiden.

Niemand anders in de familie kon dat. Zijn grootvader had het van meet af aan gezien. 'Gérard is degene met het gezonde verstand,' had hij gezegd toen Gérard nog maar tien was. Marc was een non-valeur. Hij was net als tante Éloïse, had een hoofd vol nutteloze, verwarde ideeën. Marie was een klein meisje en telde nog niet mee. Zelfs zijn vader, vond Gérard heimelijk, leidde de zaak niet goed.

Jules Blanchard had gewacht tot de dood van zijn vader voordat hij zijn droom in vervulling had laten gaan. Drie jaar geleden was zijn elegante warenhuis geopend. Hij was zo vermetel geweest het in een pand aan de Boulevard Haussmann te vestigen, achter de Parijse Opéra en op een steenworp afstand van het grote warenhuis Printemps. Evenals Printemps bood hij kwaliteitskleding aan tegen vaste prijzen die de middenklasse zich kon veroorloven, waaronder enkele lijnen waarvoor hij exclusieve transacties had afgesloten. Hij had de zaak Joséphine genoemd.

Waarom Joséphine, hadden zijn verwanten gevraagd. Naar keizerin Joséphine, natuurlijk, had hij verklaard, de vrouw van Napoleon, exotisch maar altijd elegant, ook al had ze bedenkelijke karaktertrekken. Het was de beste naam die hij had kunnen bedenken, had hij gezegd.

Jules had grote bedragen geleend om de zaak te financieren. Hij had verduiveld veel geluk gehad. Slechts een jaar nadat hij Joséphine had geopend, was het machtige Printemps-imperium afgebrand, en de wederopbouw was nog steeds niet voltooid. Nu de voornaamste concurrent tijdelijk was uitgeschakeld, was Joséphine in opkomst. ‘Je moet het ijzer smeden wanneer het heet is,’ had Jules monter opgemerkt.

Maar op Gérard had het geen indruk gemaakt. Hij had een hekel aan de detailhandel. De groothandel, die zijn vader goddank had behouden, bracht geld op; de kleinhandel kostte geld. Groothandelaren konden geld uitlenen. Detailhandelaren leenden. Een pakhuis was een eenvoudig, functioneel gebouw dat een leven lang meeinging. Een warenhuis was als een toneeldecor. Zijn broer Marc was dol op de fraaie zaak en Gérard vreesde heimelijk dat hij er op een dag leiding aan zou willen geven. Dat moest hij koste wat het kost zien te voorkomen.

Want Gérard had een eenvoudig plan. Op een dag, wanneer zijn vader zich zou terugtrekken of zou overlijden, zou hij het warenhuis van de hand doen, als het hen in de tussentijd tenminste niet geruïneerd had. Hij zou het verkopen als het kon, en zo niet, dan zou hij het sluiten.

Eveneens van Edward Rutherford:

New York

Londen

Rusland

China

Eerste druk augustus 2014
Derde druk, tweede in deze uitvoering, januari 2024

Oorspronkelijke titel: *Paris*
Oorspronkelijke uitgever: Doubleday, a division of Random House, Inc., New York
Copyright © 2013 by Edward Rutherford
Copyright © 2014 voor deze uitgave Uitgeverij De Fontein, Utrecht
Vertaling: Kees van Weele
Omslagontwerp: Wil Immink Design
Omslagbeelden © Thinkstock
Stamboom: Jeffrey L. Ward
Kaarten Het oude Parijs en Het moderne Parijs: Mike Morgenfeld
Opmaak binnenwerk: Hans Gordijn, Baarn
ISBN 978 90 261 6477 4
ISBN e-book 978 90 261 3490 6
NUR 302

www.uitgeverijdefontein.nl

De personen in deze roman (met uitzondering van de historische personages) zijn door de auteur bedacht. Zie voor een verdere toelichting omtrent het (fictieve) gebruik van historische gebeurtenissen en bestaande plaatsen het Dankwoord van de auteur aan het eind van deze uitgave.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.